

European Electoral Studies

VOLUME: 3
ISSUE: 1

Volební systémy a koaliční kandidatura: Případ postkomunistických zemí (Electoral systems and electoral coalitions: The case of the Post- Communist Countries)

Jakub Šedo (sedo@fss.muni.cz)

Abstract:

The paper is focused on the electoral coalitions and different rules which might influence the presence of the electoral coalitions in the elections. Firstly, the influence of electoral thresholds is discussed if the presence of the threshold and threat of elimination of competing parties leads to higher share of the representatives who were nominated on the electoral coalition ballots. Secondly, different measures which disadvantage electoral coalitions are examined. Thirdly, the overrepresentation of the strongest party as a motivation for creation of the electoral coalitions is measured. Finally, the influence of the presence of the nominal tier is analysed.

Keywords:

electoral systems, Post-Communist countries, electoral coalitions

Tento článek byl zpracován v rámci Výzkumného záměru Politické strany a reprezentace zájmu v soudobých evropských demokraciích (kód MSM0021622407)

1. Úvod

Při výzkumu vztahu volebních a stranických systémů se vždy otevírá otázka, který z těchto systémů v něm má důležitější roli. Zda je to volební systém, který formuje stranickou soutěž, nebo zda lze klíčovou roli přisoudit stranickému systému, potažmo společnosti, která tento stranický systém zplodila (viz např. Fiala 1999: 7–21; Chytilík 2007: 609–617).

Akteři, kteří se účastní volební soutěže, mají v různých zemích různou možnost volby strategie při kandidatuře. V zásadě lze odlišit tři základní formy kandidatury: (1.) samostatnou kandidaturu nezávislých kandidátů, (2.) samostatnou kandidaturu politické strany, která sestavuje kandidátní listinu, resp. nominuje jednotlivé kandidáty a (3.) koaliční kandidaturu, kdy je sestavena kandidátní listina více stran, resp. strany postaví společný seznam kandidátů.¹ Lze předpokládat, že volební systémy mohou podporovat či naopak postihovat některý ze způsobů kandidatury. Možný vliv v případě jednotlivých zemí byl i konstatován v odborné literatuře (viz např. Pospíšil 2005: 57–64). Existuje ale možnost, že volební systém má vliv na význam koaliční kandidatury nejen ve vybraných specifických případech, ale že se jeho vliv projeví obecněji i v komparativní perspektivě? Lze v praxi volebních systémů postkomunistických zemí nalézt prvky, kterými může volební inženýr aktivně vstupovat do rozhodování stran, zda půjdou do voleb samostatně, nebo v rámci koalice? Jsou případná opatření spolehlivá a jejich vliv lze logicky předem odhadnout? Právě posouzení praktického vlivu volebního systému na koaliční kandidaturu v 19 postkomunistických zemích bude předmětem tohoto článku. Sledovány budou celkem 4 dimenze, ve kterých by měl volební systém buď podpořit, nebo naopak omezit význam této formy kandidatury. Jako závislá proměnná bude sloužit podíl poslanců, kteří byli zvoleni v rámci koalic,² případně změna tohoto počtu mezi jednotlivými volbami. V textu bude jako koalice označována spojenectví, které nevystupuje *de iure* (z pohledu Ústřední volební komise či jiného orgánu, který dohlíží na registraci kandidujících subjektů a průběh voleb) jako jedna strana, dále také uskupení, která jsou sice nahlížena jako jedna strana,

¹ Odlišení stranické a koaliční kandidatury je poněkud problematické v zemích s většinovým volebním systémem (složkou hlasování), neboť strany mají více možností spolupráce, která není v pravém slova smyslu samostatnou, ale ani není srovnatelná se společnou kandidátní listinou (nominace kandidátů jen v části obvodů, nominace několika společných kandidátů, při dvoukolovém systému spolupráce ve druhém kole voleb).

² Zde je nutné upozornit, že v textu se bude s pojmy koalice, koaliční poslanec atd. vždy operovat ve smyslu volební koalice, resp. osoba zvolená v rámci volební koalice (tj. společné kandidatury více stran), nikoliv ve smyslu vládní koalice či osoby, která působí v rámci vládní koalice (tj. společného podílu na exekutivní moci, který má více stran).

ale v oficiálním názvu kandidátní listiny se setkáváme s výčtem zapojených subjektů.³ Naopak jako koalice nebudou označovány různé „kvazikoalice“, ve kterých musely provést kandidující subjekty formální zásahy, aby mohly být považovány za samostatně kandidující stranu.⁴

Při výzkumu bude vycházeno z předpokladů, že:

1. hrozba eliminace politických stran klausulí by měla motivovat k hledání partnera:
 - a) v praxi by měly země s volebními systémy s vyšší klausulí mít vyšší podíly koalic;
 - b) volební reforma, kterou se zvýšila klausule, by se měl zvýšit podíl koalic; snížení klausule by mělo mít opačný vliv;
 - c) vyšší podíl hlasů, které získaly strany, kterým se nepodařilo získat mandát, by měl v následujících volbách motivovat aktéry k vytváření koalic;
2. existence pravidel, která formálně znevýhodňují koaliční kandidaturu proti kandidatuře politických stran, by měla snižovat motivaci aktérů k vytváření koalic, neboť spojení menších stran je nadále ohroženo klausulí, větší partneři jsou méně motivováni k hledání spojenců mezi malými stranami):
 - a) v praxi by proto měl být podíl koalic nižší, jsou-li znevýhodněny, než pokud se k nim přihlíží stejně jako k politickým stranám, které kandidují samostatně;
 - b) čím jsou podmínky pro koalice horší, tím by měl být jejich podíl menší;
 - c) volební reforma, která zhorší podmínky pro koalice, by měla vést ke snížení podílu koalic; pokud se podmínky pro koalice zmírní, mělo by jejich podíl naopak růst;
3. mechanické zvýhodnění silnějších kandidátních listin při přepočtu hlasů na mandáty by mělo motivovat ke koaliční kandidatuře, neboť pokud nadreprezentace zřetelně roste s přibývajícím hlasem, je v zájmu aktérů těžit z tohoto zvýhodnění a usilovat o navýšení podílu hlasů i za cenu, že budou muset vstoupit do spojení s dalšími subjekty:
 - a) v praxi by proto měl v závislosti na míře zvýhodnění nejsilnější strany vůči ostatním subjektům růst podíl koalic na celkovém složení voleného sboru;

³ V některých postkomunistických zemích, které znevýhodňují koalice před samostatnými stranami, je zákon vůči spojení stran benevolentní a jako koalici označuje pouze spojení, která mají toto slovo přímo v názvu.

⁴ V praxi se lze setkat s „kvazikoalicemi“, které mají formu (1.) volební strany (členy strany jsou jen kandidáti ve volbách, vedle nich existují mateřské strany, které se voleb neúčastní), (2.) strany s kolektivním členstvím (je vytvořena politická strana, jejímiž kolektivními členy jsou jiné politické strany) a (3.) nominace jednotlivých kandidátů na jiných kandidátních listinách (člen strany A či nestraník je zapsán na kandidátní listinu strany B) (viz Šedo 2007: 31).

4. ověřován bude méně jednoznačný předpoklad, že přítomnost většinové složky bude motivovat ke koaliční kandidatuře, neboť většinové volební systémy by měly „nutit“ ke spolupráci programově blízké subjekty. Předpoklad ale může oslabovat možnost vytváření různých ad hoc bloků pro jednotlivé volební obvody, které nelze považovat za souměřitelné s formalizovanými koaličními kandidátními listinami klasických poměrných volebních systémů:
- a) v praxi by v zemích, kde je část poslanců volena většinově, měl být vyšší podíl poslanců zvolených v koalicích než v zemích s poměrným volebním systémem;
 - b) eliminace většinové složky by měla znamenat snížení podílu takto zvolených poslanců.⁵

Výzkum bude zahrnovat 19 evropských postkomunistických zemí (Albánie, Bosna a Hercegovina, Bulharsko, Černá Hora, Česká republika, Estonsko, Chorvatsko, Litva, Lotyšsko, Maďarsko, Makedonie, Moldávie, Polsko, Rumunsko, Rusko, Slovensko, Slovinsko, Srbsko, Ukrajina), zahrnuty budou výsledky všech voleb od founding elections, v případě států bývalé Jugoslávie rovněž od pre-founding elections,⁶ do poloviny roku 2007. Okruh sledovaných voleb bude dále omezen v případech, kdy nelze z objektivních důvodů některé volby zařadit (např. při posouzení vlivu výše klausule nemá smysl posuzovat volby, kde absentuje poměrná složka hlasování, při sledování změn v podílu poslanců mezi volbami nelze operovat s časovým obdobím před founding elections).

⁵ Ve sledovaných postkomunistických zemích nedošlo ve sledovaném období ani k jednomu rozšíření významu většinové složky na celkové složení parlamentu, bude-li ponecháno stranou zvýšení počtu mandátů, které jsou v Chorvatsku vyhrazeny pro kandidáty národnostních menšin, ke kterému došlo mezi volbami v letech 2000 a 2003, a opuštění personalizované poměrné volby v Albánii před volbami v roce 1996 (srov. Šedo 2007: 86–88).

⁶ V případě zemí bývalého SSSR se pre-founding elections konaly ve specifických podmínkách, existence stran mimo komunistickou byla do různé míry omezena a i tam, kde již bylo možné zakládat politické strany, probíhaly tyto volby do značné míry jako soutěž mezi širokým blokem kandidátů, kteří byli příznivci reformem, a mezi příznivci státu quo. V Polsku probíhala v pre-founding elections soutěž de facto i de iure jen o část mandátů (srov. Šedo 2007: 40–43; Kasapović – Nohlen 1996).

2. Výše klausule

2. 1. Vliv výše a způsobu nastavení klausule

2. 1. 1. Metoda zhodnocení vlivu výše klausule

Vliv výše klausule by se hypoteticky měl projevit třemi způsoby. První dva souvisí především o očekávaným mechanickým účinkem volebního systému (výše a nastavení klausule, kvůli kterým hrozí menším stranám eliminace; změna ve výši klausule, která nutí strany změnit strategii). Třetí vychází z mechanického účinku klausule, který se již projevil tím, že kvůli ní byla určitá strana eliminována.⁷

V areálu postkomunistické Evropy se lze setkat s různou výší i formou nastavení klausule, na celostátní či na regionální úroveň (srov. Šedo 2007: 34–85). Celostátní klausule by měla působit výrazněji než regionální klausule ve stejné nominální výši. Zatímco celostátní klausule eliminuje všechny velmi malé strany, regionální klausule může umožnit „přežít“ velmi malým stranám, které mají vhodně rozloženou volební podporu. Regionální klausule se také může stát neefektivní, neboť malá politická strana bude eliminována velikostí volebního obvodu (např. v chorvatských volbách se klausule ve výši 5 % na úrovni obvodu doposud neprojevila, strany, které získaly méně než 5 %, by nedosáhly na mandát ani po odstranění umělé bariéry; samozřejmě pokud by v některém obvodu vedle jedné či dvou silných stran bylo dalších 10 s podporou 4 %, pak by se klausule tvrdě projevila).

V textu proto bude porovnána výše podílu poslanců, kteří byli zvoleni v rámci koalic, s výší celostátní klausule, země s absencí klausule či s regionální klausulí budou představovat každé vlastní kategorii. Předmětem hodnocení bude průměrná a mediánová hodnota podílu koaličních poslanců při dané výši klausule, posléze budou podíly koalic při určité klausuli rozděleny do šesti kategorií (nulový podíl a následně skupiny vždy po 20 %). Speciální subsekcí tohoto výzkumu bude představovat určení výsledků pouze pro volby, ve kterých se neuplatňuje znevýhodnění koalic proti samostatné kandidatuře

⁷ Situace, kdy by byla politická strana eliminována velikostí volebního obvodu dříve než celostátní klausulí v postkomunistických zemích ve sledovaném období nenastala. Nejvíce se jí blíží neúspěch Sociálně demokratické strany (SDP) v Černé Hoře ve volbách v roce 1996, která sice získala celostátně 5,66 % platných hlasů, ale v žádném z obvodů se jí nepodařilo koncentrovat tolik hlasů, aby dosáhla na mandát. V zemi se tehdy uplatňovala 4% klausule, která platila na úrovni obvodu (viz Centar za monitoring – Izbori; Pavičević 2002: 21).

politických stran.⁸ Pro grafické a statistické zhodnocení se bude operovat s přesnou výší celostátní klausule, zatímco pro ostatní země bude stanoven celostátní efektivní práh. Jeho stanovení bude provedeno odděleně pro země s regionální klausulí a pro země s úplnou absencí umělé bariéry. V zemích s regionální klausulí bude nejprve stanoveno, zda je klausule vůbec efektivní (její eliminační efekt se může projevit dříve než efekt velikosti volebního obvodu), a to na základě výše efektivního práhu v průměrně velkém volebním obvodě. V případě konstatování neefektivity či absence klausule bude operováno s hodnotou průměrného celostátního přirozeného práhu dle vzorce $T' = 75 \%/ (M+1)$ (podrobněji viz Lebeda 2001: 139; Taagepera 1998a: 394). Pokud by byla regionální klausule shledána efektivní, bude ve výpočtu celostátního práhu inkluze kalkulováno s velikostí hypotetického obvodu, ve kterém by již klausule přestala být efektivní. Celostátní přirozený práh bude (pro všechny země bez celostátní klausule) posléze stanoven dle vzorce $T_{av} = (T_I T_E)^{0,5} / E^{0,125}$, kde práh inkluze⁹ $T_I = 100 \%/ S / (1 + M_m^{-0,5})$, práh exkluze¹⁰ $T_E = 100 \%/ (1 + M_{av})$, E je počet volebních obvodů (podrobněji viz Lebeda 2001: 140–143; Taagepera 1998b: 406–408, 413).¹¹

⁸ Koalice jsou až na výjimky znevýhodněny v zemích, kde existuje vyšší celostátní klausule. Výsledky by proto mohly být deformovány tím, že se v jednom hlasování vyskytuje jak faktor, který by měl hypoteticky motivovat k vytváření koalic (vysoká klausule), tak faktor demotivující (znevýhodnění koalice).

⁹ S – celkový počet obsazovaných mandátů, M_m – velikost nejmenšího volebního obvodu, v případě zemí s efektivní klausulí velikost hypotetického obvodu, ve kterém by se klausule stala neefektivní.

¹⁰ M_{av} – průměrná velikost volebního obvodu.

¹¹ Pro Slovinsko v letech 1992 a 1996 bude hodnota stanovena jako trojnásobek celostátního přirozeného práhu s upozorněním, že v praxi byl práh vyšší (výpočtem je získána výše práhu 2,53 %, v praxi nestačilo ale ani 2,75 %).

Tabulka 1. Výše a nastavení klausule v postkomunistických zemích

Výše a nastavení	Země a rok konání voleb
6 % celostátní	Moldávie 2001-2005
5 % celostátní	ČR 1990–2006, Slovensko 1992–2006, Polsko 1993–2007, Maďarsko 1994–2006, Rumunsko 2000–2004, Litva 1996–2004, Lotyšsko 1995–2006, Estonsko 1992–2007, Rusko 1993–2003, Chorvatsko 1995, Srbsko 2000–2007, Makedonie 1998
4 % celostátní	Slovinsko 2000–2004, Lotyšsko 1993, Litva 1992, Moldávie 1994–1998, Ukrajina 1998–2002, Maďarsko 1990, Bulharsko 1990–2005, Černá Hora 1990–1992, Albánie 1992–1996
3 % celostátní	Rumunsko 1992–1996, Slovensko 1990, Ukrajina 2006–2007, Chorvatsko 1992, Slovinsko 1992–1996*
Méně než 3 % celostátní	Slovinsko 1990, Albánie 1997–2005
5 % regionální	Chorvatsko 2000–2007, Srbsko 1992–1997
4 % regionální	Černá Hora 1996
3 % regionální	Černá Hora 1998–2007**
Absence klausule	Polsko 1991, Bosna a Hercegovina 1990–2006, Makedonie 2002–2006, Rumunsko 1990

Platí pro samostatně kandidující stranu na primární úrovni distribuce. Nejsou zahrnuty případy, kdy se uplatňuje klausule v dalších skrutiniích.

* Formálně ve Slovinsku v letech 1992 a 1996 klausule absentovala, strany ovšem musely získat podíl hlasů, který se v praxi pohybovala kolem 3 % (nejmenší strany, které byly reprezentovány, získaly 3,34, resp. 3,22 % hlasů a 4 křesla – tj. o jedno více, než bylo potřebné minimum, největší neúspěšné strany získaly 2,75, resp. 2,68 % - srov. Kleinová 2007: 34, 40).

** O klausuli lze uvažovat i jako o celostátní. Země je rozdělena na dva obvody (jeden zahrnuje skoro celé teritorium a přiděluje se v něm drtivá většina mandátů; druhý zahrnuje pouze okrsky s vyšší podílem voličů albánské menšiny), v každém platí klausule ve výši 3 % (viz Zákon o izboru odborníka i poslaníka).

Zdroj: Šedo 2007: 34–85.

2. 1. 2. Zhodnocení vlivu výše klausule

Již na základě prostého srovnání průměrných hodnot lze vazbu výše klausule na podíl poslanců, kteří byli zvoleni v rámci koalic, vyloučit (viz Tabulka 2). S rostoucí klausulí jejich podíl spíše mírně klesá (s výjimkou zemí s velmi malou celostátní klausulí) a vůbec nejvyšší podíl koaličních poslanců nalzáme v zemích, kde je klausule nastavena jen na regionální úroveň, resp. v zemích s 3% celostátní klausulí (podle toho, kam budeme řadit čtyři hlasování, která se konala od roku 1998 v Černé Hoře). Úplná absence koalic se spíše pojí se zeměmi, které mají zavedenu vyšší a celostátní klausuli. Rovněž podrobnější

kalkulace s výpočty celostátních přirozených prahů u zemí, kde není stanovena celostátní klausule, naznačuje v rozporu s hypotézou klesající trend podílu koaličních poslanců při růstu klausule (viz Tabulka 3 a Graf 1). Výsledek je ale kvůli značnému rozptylu hodnot nespolehlivý, proto nelze bez výhrad přijmout tezi, že nižší klausule je prospěšná pro koaliční kandidaturu.

Tabulka 2. Průměrný a mediánový podíl poslanců koalic v postkomunistických zemích

Klausule	N	Podíl koalic (v %)	
		průměr	medián
6%	2	26,235	26,235
5%	42	28,296	20,070
4%	19	33,318	36,000
3 % + Slovinsko 92,96	7	26,287	24,000
S Černou Horou 98-06	11	46,011	46,670
2 – 2,5 %	4	11,43	12,860
Pouze regionální	10	48,200	50,135
Bez Černé Hory 98-06	6	38,433	26,580
Absence	10	31,419	11,900

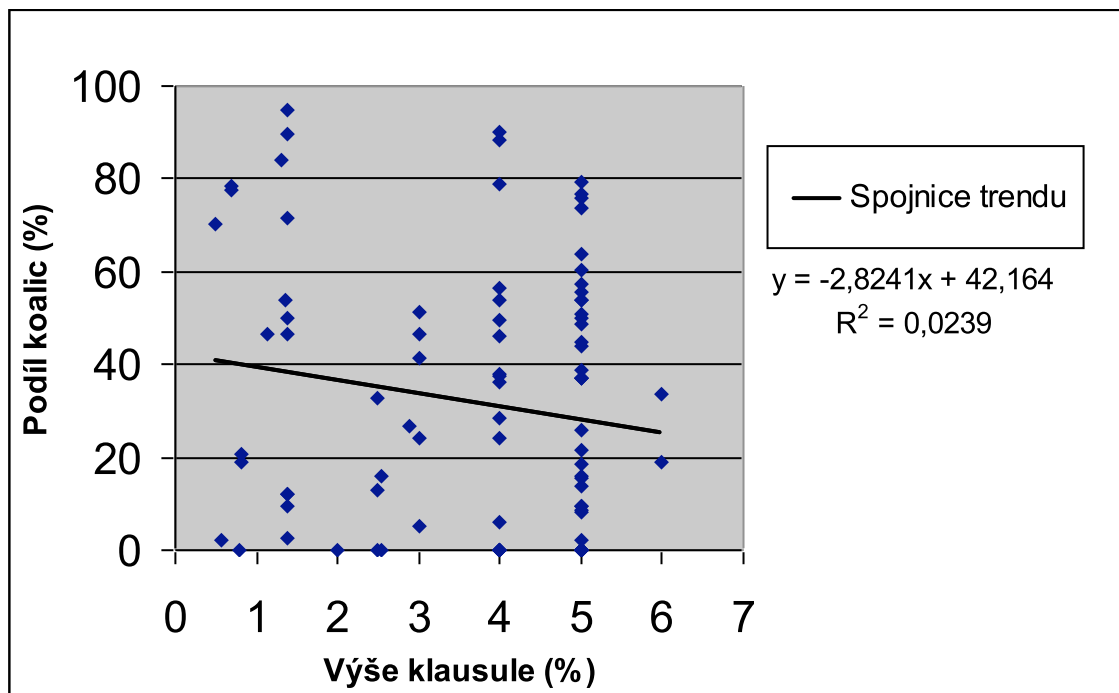
Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Tabulka 3. Podíl poslanců koalic v postkomunistických zemích

Klausule	N	0	0-20	20-40	40-60	60-80	80-100
6%	2	0	1	1	0	0	0
5%	42	12	9	6	9	6	0
4%	19	6	1	5	4	1	2
3 % + Slovinsko 92,96	7	1	2	1	3	0	0
S Černou Horou 98-06	11	1	2	1	4	0	3
2 – 2,5 %	4	2	1	1	0	0	0
Pouze regionální	10	0	1	2	3	1	3
Bez Černé Hory 98-06	6	0	1	2	2	0	0
Absence	10	1	5	0	1	3	0
Celkem	94	22	20	16	20	11	5

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 1. Vztah výše klausule a podílu poslanců koalic

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Eliminace případů, ve kterých jsou koalice znevýhodněny, naznačuje v komparativní rovině možné velmi limitované potvrzení hypotézy (viz Tabulky 4 a 5 a Graf 2). S rostoucí celostátní klausulí konečně začíná podíl koalic stoupat, ovšem nadále platí, že po zahrnutí zemí s absencí celostátní klausule je hypotéza popřena (k jejímu přesvědčivému vyvrácení ostatně postačuje pouhý přesun Černé Hory do kategorie zemí s celostátní 3% klausulí).

Tabulka 4. Průměrný a mediánový podíl poslanců koalic v postkomunistických zemích (jen země, kde nejsou znevýhodněny koalice)

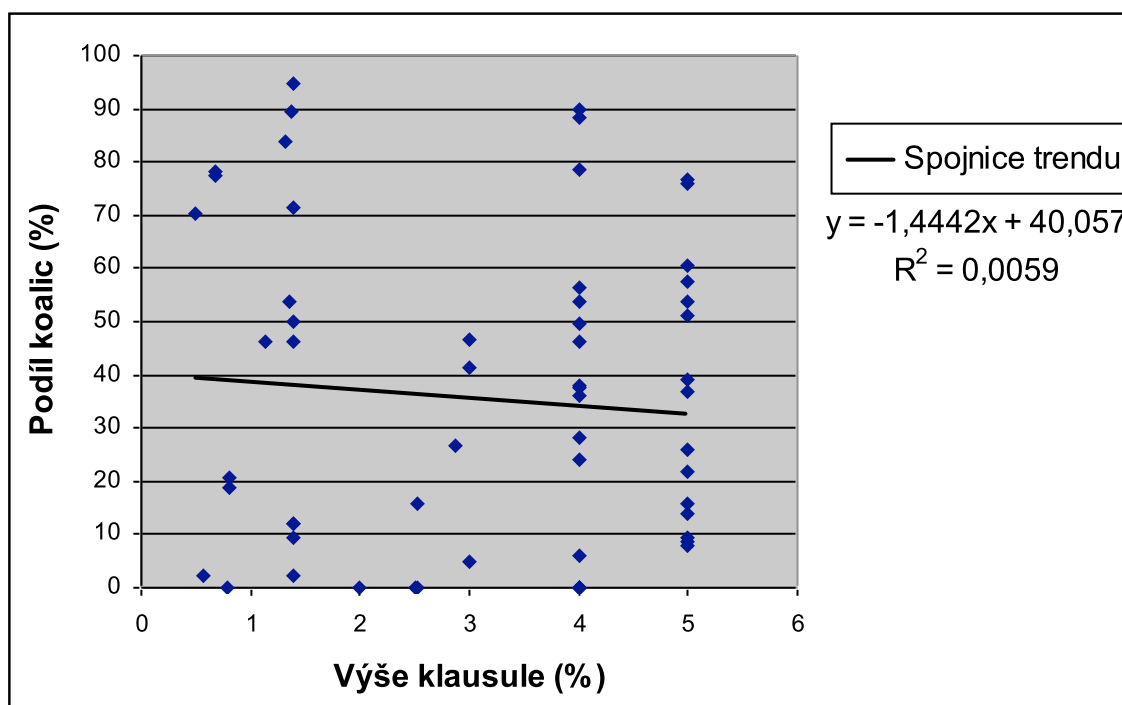
Klausule	N	Podíl koalic	
		průměr	medián
5%	15	37,005	39,000
4%	19	33,318	36,000
3 % + Slovinsko 92,96	5	21,782	15,910
S Černou Horou 98–06	9	47,891	46,67%
2 – 2,5 %	2	0	0
Pouze regionální	10	48,200	50,135
Bez Černé Hory 98–06	6	38,433	26,580
Absence	10	31,419	11,900

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Tabulka 5. Podíl poslanců koalic v postkomunistických zemích (jen země, kde nejsou znevýhodněny koalice)

Klausule	N	0	0-20	20-40	40-60	60-80	80-100
5%	15	0	5	4	3	3	0
4%	19	6	1	5	4	1	2
3 % + Slovinsko 92,96	5	1	2	0	2	0	0
S Černou Horou 98–06	9	1	2	0	3	0	3
2 – 2,5 %	2	2	0	0	0	0	0
Pouze regionální	10	0	1	2	3	1	3
Bez Černé Hory 98–06	6	0	1	2	2	0	0
Absence	10	1	5	0	1	3	0
Celkem	61	10	14	11	13	8	5

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 2. Vztah výše klausule a podílu poslanců koalic (jen země, kde nejsou znevýhodněny koalice)

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

2. 2. Vliv změn ve výši a nastavení klausule

2. 2. 1. Metoda zhodnocení vlivu změn ve výši klausule

Většina postkomunistických zemí při změně klausule šla cestou jejího zvyšování (12 sledovaných případů), k nim bude počítán i jeden případ, kdy došlo k přechodu od regionální klausule k celostátní. Naopak ke snížení (zrušení) celostátní klausule došlo ve třech případech (je hodné pozornosti, že ve dvou případech byl tento krok spojen s přechodem od smíšeného k poměrnému volebnímu systému), ve dvou případech země přešly od celostátní klausule k regionální klausuli a jednou byla snížena regionální klausule (podrobněji viz Šedo 2007: 34–85). Ve výzkumu bude posuzováno, zda došlo ke změně v podílu poslanců, kteří byli zvoleni v rámci koalic mezi volbami před změnou klausule (t) a prvními volbami po změně klausule ($t + 1$). Jelikož nelze vyloučit opoždění reakce aktérů na změnu volebního systému, v oprávněných případech bude zahrnut i podíl těchto poslanců ve druhých volbách po změně klausule ($t + 2$). V tomto případě ale budou ze souboru vyloučeny země, kde mezi volbami $t + 1$ a $t + 2$ došlo k dalšímu zásahu do klausule, resp. kde ještě volby $t + 2$ ve sledovaném období neproběhly. Posouzeny budou opět průměrná a mediánová hodnota a také sledované případy individuálně. Pro naplnění hypotézy u zemí, kde se klausule zvýšila, by měl být vyšší podíl poslanců zvolených v rámci koalic ve volbách $t + 1$ než ve volbách t , resp. vyšší alespoň ve volbách $t + 2$ než ve volbách t . Při snížení klausule by měl být trend opačný.

Tabulka 6. Změny ve výši a nastavení klausule v postkomunistických zemích¹²

Výše a nastavení	Země a rok konání voleb
zavedení 5 % celostátní	Polsko 1993
zavedení 3 % celostátní	Rumunsko 1992
+ 2 % celostátní	Moldávie 2001, Slovensko 1992, Rumunsko 2000, Chorvatsko 1995
+ 1 % celostátní	Maďarsko 1994, Litva 1996, Lotyšsko 1995
do + 1 % celostátní	Slovinsko 1992, Slovinsko 2000, Albánie 2001
od regionální k celostátní	Srbsko 2000
více než – 1% celostátní	Albánie 1997
- 1 % celostátní	Ukrajina 2006
zrušení 5 % celostátní	Makedonie 2002
- 1 % regionální	Černá Hora 1998
od celostátní k regionální	Chorvatsko 2000, Černá Hora 1996
Zdroj: Šedo 2007: 34–85.	

2. 2. 2. Zhodnocení vlivu změn ve výši a nastavení klausule

Vliv volebních reforem si zasluhuje pozornost, jakkoliv o naplnění hypotézy je možné pochybovat ještě více než v předcházejícím případě. Při zvýšení klausule je ve většině zemí naplněn předpokládaný trend pro volby $t + 2$, ve volbách $t + 1$ zůstává v průměru podíl koaličních poslanců v průměru stejný jako ve volbách t . Zde je ale nutné upozornit na deformaci, kterou působí, že poklesy jsou u sledovaných zemí jsou výraznější než vzestupy; mediánová hodnota je již v souladu s předpokládaným trendem (viz Tabulky 7 a 8 a Graf 3). Výzkum je ale již dosti zatížen faktem, že zvýšení klausule bylo ve dvou třetinách případů provázeno paralelním zhoršením podmínek pro koalice ve srovnání s podmínkami samostatně kandidujících stran. Skutečný problém pro potvrzení hypotézy představuje druhý z předpokládaných trendů, kterým by měl být úbytek podílu koaličních poslanců v případech, kdy se klausule snižovala. Průměrné hodnoty totiž pro volby $t + 1$ zřetelně vzrostly a dalšímu velmi razantnímu nárůstu dochází ve volbách $t + 2$ (viz Tabulka

¹² Ve výzkumu jsou pominuty případy, kdy: (a) Došlo ke změně ve výši klausule pro jiné než první skrutinium (2 případy – v Polsku mezi lety 1991 a 1993 se pro 69 mandátů ve druhém skrutiniu zvýšila klausule z 5 % či pěti přímých mandátů na 7 %, tato reforma byla provedena v souběhu se zavedením 5% klausule v prvním skrutiniu; v Polsku mezi lety 1997 a 2001 došlo ke zrušení druhého skrutinia a tím se také přestala využívat 7% klausule pro obsazení 69 mandátů). (b) Klausule byla zavedena v prvních volbách ve sledovaném období. (c) Klausule byla zavedena ve chvíli, kdy země přešla z většinového volebního systému na smíšený nebo poměrný.

7). Navíc z šesti případů jen jednou podíl poslanců, kteří byli zvoleni v rámci koalic, proti volbám t klesl, a to jen nevýrazně (viz Graf 4).

Tabulka 7. Změny v podílu poslanců koalic po změně klausule (průměr a medián)

	Volby t			Volby t + 1			Volby t + 2		
	N	průměr	medián	N	průměr	medián	N	průměr	medián
zvýšení klausule	13	23,853	6,000	13	22,122	18,520	11	34,014	33,660
snížení klausule	6	29,310	22,640	6	46,033	50,260	3	71,453	78,330

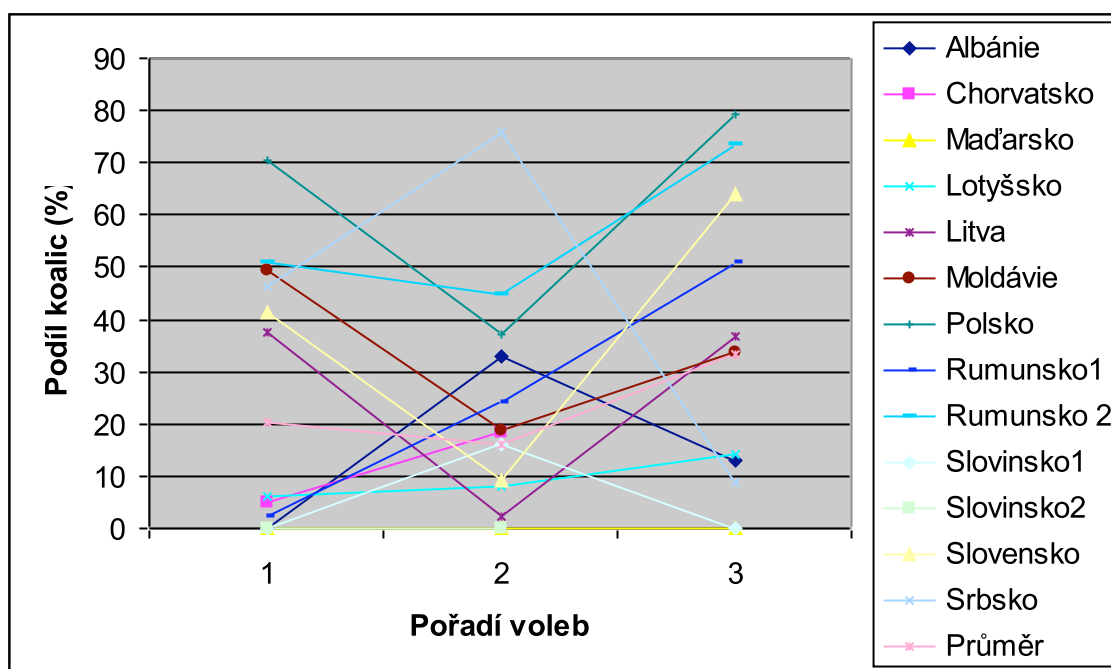
Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Tabulka 8. Změny v podílu poslanců koalic po změně klausule (četnost)

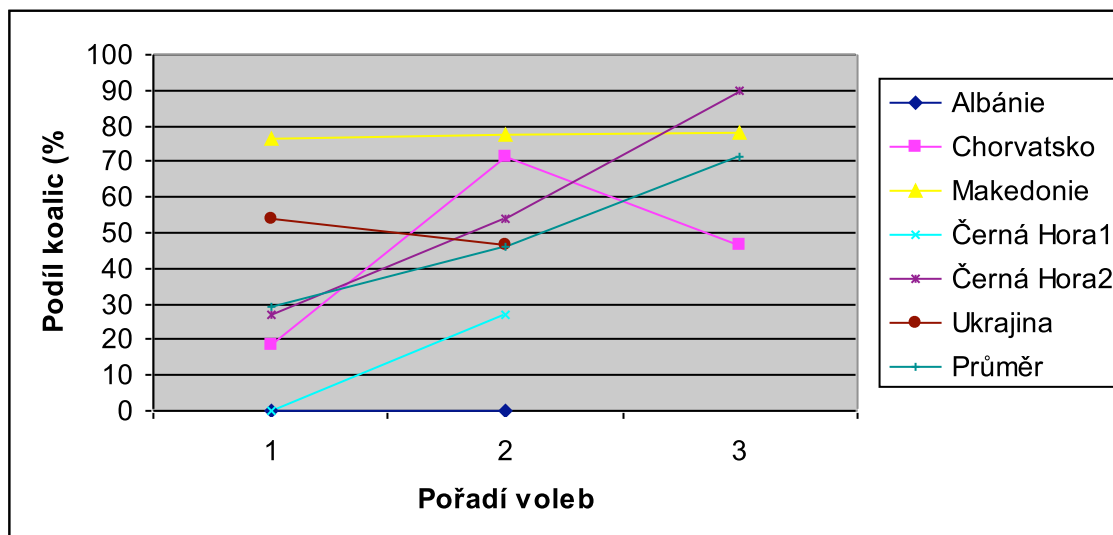
	Mezi t a t + 1				Mezi t a t + 2			
	N	růst	bez změny	pokles	N	růst	bez změny	pokles
zvýšení klausule	13	6	2	5	11	6	2	3
snížení klausule	6	4	1	1	3	3	0	0

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 3. Změny v podílu poslanců koalic při zvýšení klausule

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 4. Změny v podílu poslanců koalic při snížení klausule

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

2. 3. Vliv podílu propadlých hlasů

2. 3. 1. Metoda posouzení vlivu propadlých hlasů

Poslední prvek, který bude posuzován, je možnost vyššího podílu poslanců, kteří byli zvoleni v rámci koalic, poté, co (kvůli klausuli) propadl větší podíl hlasů. Jako propadlé budou klasifikovány hlasy, které byly odevzdány stranám, které nezískaly ani jeden mandát, v případě smíšených volebních systémů ani jeden mandát v poměrné složce hlasování. Hodnocení bude založeno na porovnání čtyř hodnot – (a) podílu propadlých hlasů ve volbách t , (b) podílu poslanců koalic ve volbách $t + 1$, (c) změně v podílu propadlých hlasů mezi volbami t a $t - 1$ a (d) změně v podílu koaličních poslanců mezi volbami t a $t + 1$. Provedena budou dvě srovnání těchto hodnot. (1.) Podíl koaličních poslanců ve volbách $t + 1$ by měl s rostoucím podílem propadlých hlasů ve volbách t růst a (2.) změna v podílu propadlých hlasů mezi volbami t a $t - 1$ by měla být provázána analogickou změnou v podílu osob, které byly zvoleny v rámci koalic, mezi volbami $t + 1$ a t . Veškeré operace budou provedeny pro všechny země a volby, kde existuje poměrná složka volebního systému. Oddělený výzkum bude proveden pro země, ve kterých není znevýhodněna koaliční kandidatura, aby se předešlo případné deformaci, kterou by způsobil tento faktor. Provedeno bude posouzení platnosti předpokládaných trendů pro jednotlivé země, jehož možnými výstupy bude, že vztah, který předpokládá hypotéza, (a) platí (případně alespoň po nějakou dobu), tj. podíly koaličních poslanců se mění v souladu s tím, jak se mění podíl propadlých hlasů, nebo (b) chybí, tj. nelze pozorovat naplnění

předpokládaného vztahu, případně (c) je opačný, tj. podíly se mění v rozporu s logickým očekáváním. Následně budou statisticky posouzeny všechny zkoumané případy.

2. 3. 2. Zhodnocení vlivu podílu propadlých hlasů

Statisticky určitý vztah, který odpovídá předpokladům, existuje, ale je značně limitovaný. V komparativní rovině je nutné poukázat na velký podíl případů, které v nejsou souladu s předpokládaným trendem, resp. jej přímo popírají (dokonalý příklad popření hypotézy představuje Rusko, kde nejprve ve volbách t propadlo celkem málo hlasů, přesto ve volbách $t + 1$ významně vzroste podíl koaličních poslanců, ve volbách $t + 1$ propadne nebyvale mnoho hlasů, ovšem ve volbách $t + 2$ je koaliční kandidatura zřetelně méně úspěšnou a zároveň se významně sníží podíl propadlých hlasů). Skutečně v souladu s hypotézami se chová s jistou mírou tolerance jen Polsko a Rumunsko (viz Tabulka 9), u všech ostatních najdeme odchylky. Eliminace zemí, které koalice v určité fázi vývoje znevýhodnily, popírá již platnost hypotéz i v rovině statistické, neboť vyloučeny byly spíše země, jejichž vývoj trendu odpovídal (viz Tabulka 10 a Grafy 5–8).

Tabulka 9. Individuální posouzení vztahu mezi podílem propadlých hlasů a podílem poslanců koalic

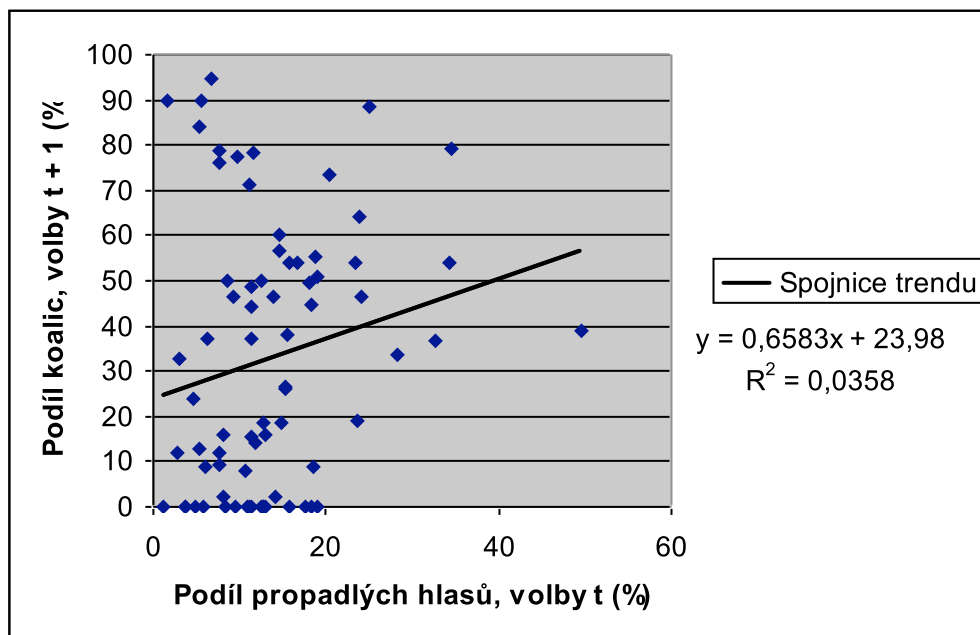
Země	Míra naplnění	Komentář
ČR	Chybí	Oba případy přítomnosti koalic poté, co nedošlo k viditelnější odchylce podílu propadlých hlasů proti minulým či následujícím volbám
Slovensko	Platí jen do faktického zákazu koalic	Nízký (1990) a vysoký (1992) podíl propadlých hlasů se projeví předpokládaným způsobem. Po faktickém zákazu koalic (1998) koalice absentují a to i po návratu ke klausuli, jaká platila předtím (bez ohledu na podíl propadlých hlasů)
Maďarsko	Chybí, blíží se opačnému	Po absenci formálních koalic v 90. letech vzrostl podíl koaličních poslanců, ačkoliv podíl propadlých hlasů trvale zvolna klesal
Polsko	Platí	Podíly koaličních poslanců rostou a klesají v návaznosti na změny v podílu propadlých hlasů, jen se vzdalují přímé úměrnosti (mírná změna v podílu propadlých hlasů mezi volbami 1997 a 2001 je následována větší změnou v podílu koaličních poslanců než výrazná změna mezi volbami 1993 a 1997)
Estonsko	Zdánlivě platí	Po mírném poklesu podílu propadlých hlasů ve volbách 1995 dojde k vymizení koalic ve volbách 1999. Podíl propadlých hlasů pak dále klesá a koalice se již neobjeví. Důvodem je ale zákaz koalic, který platí od voleb 1999
Lotyšsko	Chybí	Podíl koaličních poslanců trvale roste bez ohledu na změny v podílu propadlých hlasů
Litva	Chybí	Podíl koaličních poslanců trvale roste při významném zvýšení i při významném snížení podílů propadlých hlasů
Rusko	Opačný	Růst podílu propadlých hlasů je provázen poklesem podílu koaličních poslanců a naopak.
Ukrajina	Spíše platí	Při poklesu podílu propadlých hlasů klesl i podíl koaličních poslanců, problémem malé N (1 případ).
Slovinsko	Chybí, blíží se opačnému	Koaliční kandidatura v zemi skoro absentuje, přičemž „zmizela“ poté, co propadlo nejvíce hlasů
Chorvatsko	Chybí, blíží se opačnému	Podíl propadlých hlasů je skoro stabilní, podíl koaličních poslanců se razantně mění, po minimálním snížení podílu propadlých hlasů razantně vzroste a naopak

<u>Bosna a Hercegovina</u>	Chybí	Změny v některých případech sledují a v jiných nesledují předpokládaný trend, nejvýraznější změna v podílu koaličních poslanců je sice v souladu s trendem, ale následuje po nejmenší změně v podílu propadlých hlasů
<u>Srbsko</u>	Chybí	Polovina sledovaných případů v souladu s předpokládaným trendem, polovina v rozporu
<u>Černá Hora</u>	Chybí, blíží se opačnému	Podíl koaličních poslanců až do posledních voleb trvale roste bez ohledu na podíl propadlých hlasů, při tradičně malém podílu propadlých hlasů extrémně vysoký podíl koaličních poslanců
<u>Makedonie</u>	Spíše platí	Při vzestupu podílu propadlých hlasů vzrostl podíl koalic, problémem malé N (1 případ)
<u>Albánie</u>	Opačný	Koalice se objevují poté co propadlo nejméně hlasů, pak jejich podíl klesne.
<u>Bulharsko</u>	Opačný	Po velmi malém podílu propadlých hlasů velmi velký podíl koaličních poslanců, z následujících změn je jen jedna v souladu s trendem
<u>Rumunsko</u>	Platí	Změny jsou v souladu s předpokládaným trendem
<u>Moldávie</u>	Chybí	Podíl propadlých hlasů roste, podíl koaličních poslanců kolísá
Pozn.: Podtrženy země, které byly předmětem užšího výzkumu zemí, kde nebyly znevýhodněny koalice.		
Zdroj dat: Šedo 2007: 124–296.		

Tabulka 10. Jednotlivé kategorie z posouzení vztahu podílu propadlých hlasů a podílu poslanců koalic pro jednotlivé země

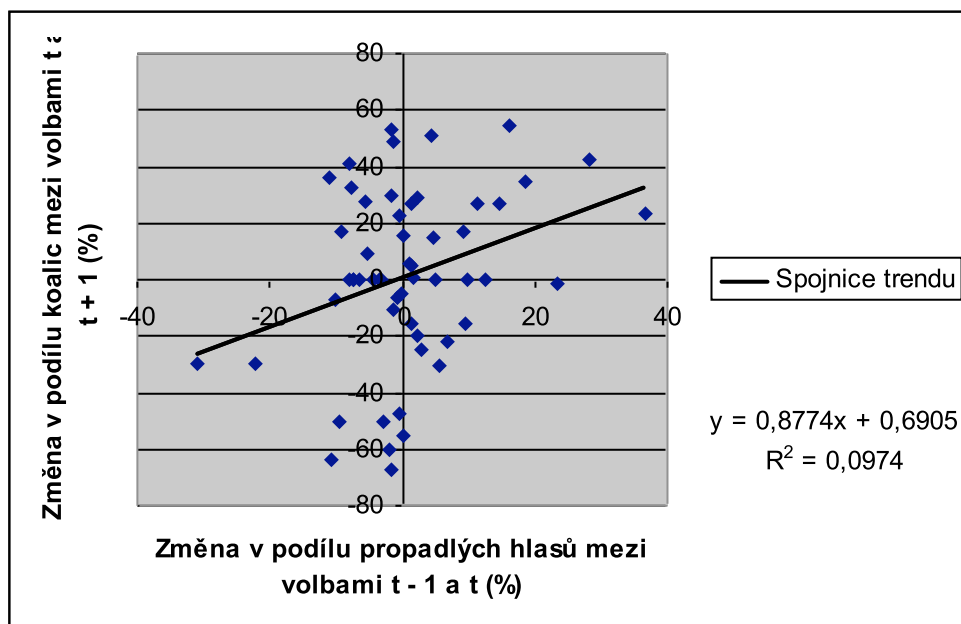
Vztah	Všechny země	Jen země bez znevýhodnění koalic
platí	2	0
platí (částečně/zdánlivě)	4	2
chybí	6	3
blíží se opačnému	4	2
opačný	3	2
Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.		

Graf 5. Vliv podílu propadlých hlasů na podíl poslanců koalic

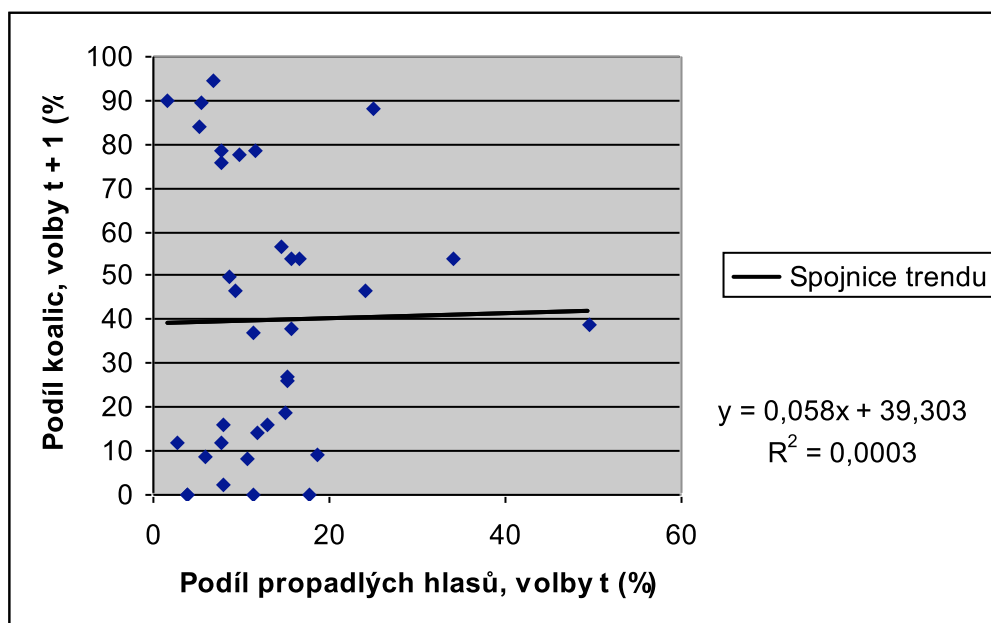
Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 6. Vliv změn v podílu propadlých hlasů na změny v podílu poslanců koalic

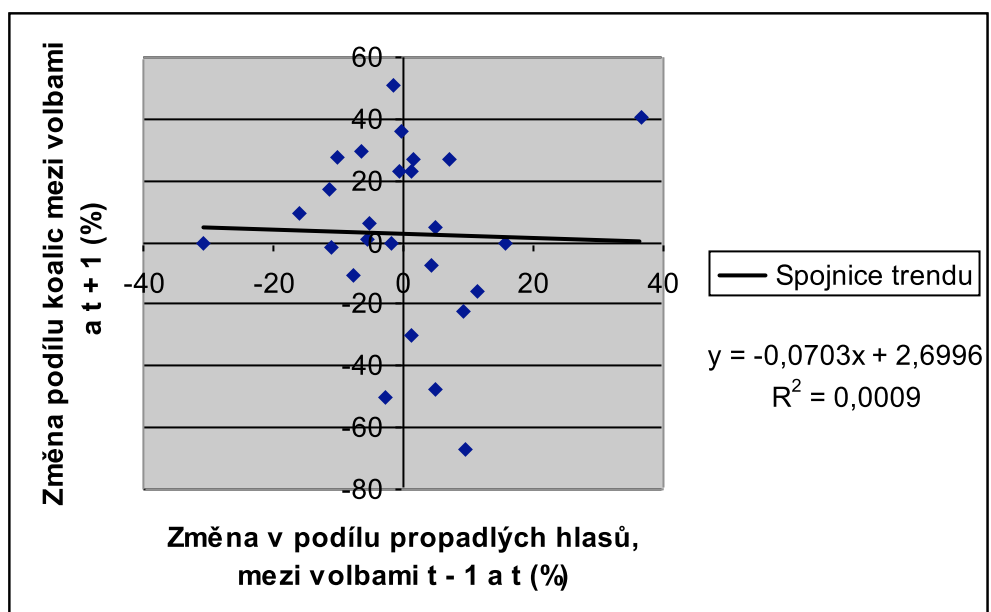
Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 7. Vliv podílu propadlých hlasů na podíl poslanců koalic (země bez znevýhodnění koalic)

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 8. Vliv změn v podílu propadlých hlasů na změny v podílu poslanců koalic (země bez znevýhodnění koalic)

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

2. 4. Zhodnocení vlivu klausule

Vztah mezi výší klausule a podílem koaličních poslanců nelze považovat za prokazatelný. V komparativní perspektivě se v některých případech naplňuje, ale při rozšíření výzkumu na větší okruh zemí platí, že podobný postup vede v různých zemích ke zřetelně odlišným výsledkům, z nichž řada nejenom že nepotvrzuje předložené hypotézy, ale přímo je popírá. Statisticky se vztah mezi výší klausule a podílem koaličních poslanců nenaplnil a jeví se jako opačný, než by předpokládala logika nutící strany hledat spojence, když je klausule ohrožuje. Eliminace případů, kdy jsou znevýhodněny koalice, rozpor pouze zmírnila. Změny klausule, ať již podmínky malých stran zhorší nebo zlepší, vedly k růstu podílu koaličních poslanců, který byl paradoxně vyšší v případech, kdy klausule klesala, jakkoliv hypotéza předpokládala vzestup při zvyšování klausule. Vztah mezi propadem hlasů a podílem koalic je volný, komparativní i statistický soulad s hypotézou lze identifikovat, ale jen nízký.

3. Znevýhodnění koalic

Koaliční kandidatura se stala v prvních letech po pádu v režimu typickou pro řadu zemí, zároveň se také stala zdrojem jistých problémů. Stranické spektrum bylo nestabilní a koalice k této nestabilitě přispívaly, neboť do voleb vstupovaly jako jeden subjekt, ale jejich poslanecké kluby nebyly stabilní a přispívaly tak k vyšší fragmentaci parlamentu. Pominout nelze i mnohem méně altruistické motivy k znevýhodnění koaliční kandidatury, především pokud vláda (či autoritativně vystupující prezident) musela reagovat na fakt, že se proti ní opoziční subjekty začínají sjednocovat právě v koaličním formátu. Proto některé země přistoupily k tomu, aby vedle klausule pro samostatné strany existovala zvýšená klausule pro koalice, v krajním případě i zákaz koalic, *de iure* (Estonsko), nebo alespoň *de facto* (Slovensko) (viz např. Pospíšil 2005: 60-61; Zákon č. 187/1998 Z. z.). Součástí zkoumaných hypotéz o vlivu volebního systému na stranickou kandidaturu proto je předpoklad, že formální znevýhodnění koalic vede ke snížení podílu poslanců, kteří byli zvoleni v rámci koalic, což by se mělo projevit (a) nižším podíl koaličních poslanců, pokud jsou koalice znevýhodněny proti samostatně kandidujícím stranám, (b) nižším podílem koaličních poslanců v závislosti na míře znevýhodnění koalic a (c) změnami v podílu koaličních poslanců podle toho, zda jsou pravidla pro koalice zmírňována nebo přitvrzována.

Tabulka 11. Znevýhodnění koaliční kandidatury v postkomunistických zemích

Země (rok)	Výše klausule (%)					
	1 strana	2 strany	3 strany	4 strany	5 stran	6 a více
ČR (1992-98)	5	7	9	11		
ČR (2002-06)	5	10	15	20		
Slovensko (1992-94)	5	7		10		
Slovensko (1998)	5	Každá strana v koalici individuálně 5				
Slovensko (2002-06)	5	7		10		
Maďarsko (1994-2006)	5	10	15			
Polsko (1993-2005)	5	8				
Estonsko (1999-2007)	5	Zákaz koalic				
Litva (1996-2004)	5	7				
Chorvatsko (1995)	5	8	11			
Albánie (2001-5)	2,5	4				
Rumunsko (1992-96)	3	4	5	6	7	8
Rumunsko (2000-04)	5	8	9	10		
Moldávie (2001-05)	6	9	12			
Zdroj: Šedo 2007: 34–85.						

3. 1. Vliv znevýhodnění koalic

3. 1. 1. Metoda výzkumu vlivu znevýhodnění koalic

První bude posouzeno, nakolik se znevýhodnění koalic projevuje v praxi, a to porovnáním průměrného a mediánového podílu koaličních poslanců pro země, kde (a) nejsou koalice znevýhodněny, kde (b) jsou koalice znevýhodněny, ale nejsou zakázány a (c) pro země, kde jsou znevýhodněny vč. zákazu. Jelikož předcházející kapitola prokazuje, že podíl koalic je při různé výši klausule různý, porovnávány budou jen země se stejnou klausulí pro jednu politickou stranu. Kvůli tomu jsou zařazeny jen volby, ve kterých platila pro jednu politickou stranu klausule ve výši 2,5, 3 a 5 %, neboť při jiných výších klausule buď chybí příklady, kdy by nebyly koalice znevýhodněny (6 %), nebo platí, že pro samostatné strany i koalice platí stejná pravidla (ostatní případy). V souladu s postupem, který byl použit výše, bude vytvořena spojená kategorie voleb s nižší než 3% klausulí, Slovensko bude v letech 1992 a 1996 zařazeno do kategorie zemí s 3% klausulí a bude také sledováno, jaký vliv bude mít různé řazení Černé Hory od roku 1998.

3. 1. 2. Zhodnocení vlivu znevýhodnění koalic

Výsledky bez problémů potvrzují hypotézu v případě 5% klausule, kde skutečně platí, že podíl koaličních poslanců je vyšší, pokud nejsou koalice znevýhodněny. Naopak v ostatních případech je již toto tvrzení problematické, neboť pro 3% klausuli platí teprve po zahrnutí Černé Hory a v případě zemí s menší klausulí se nepotvrzuje vůbec. Naopak platí, stejně jako při 3% klausuli bez Černé Hory, že znevýhodnění koalicím nebrání ve vyšší podílu, než jakého dosahují bez znevýhodnění.

Tabulka 12a. Porovnání podílů poslanců koalic při klausuli 5 %

Znevýhodnění koalic	N	Podíl koalic	
		Průměr	Medián
Není přítomné	15	34,007	26,000
Je zavedeno, ale koalice nejsou vyloučeny	23	27,537	18,520
Je zavedeno	27	23,458	9,330

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Tabulka 12b. Porovnání podílů poslanců koalic při klausuli 3 %

Znevýhodnění koalic	N	Podíl koalic	
		Průměr	Medián
Není přítomné	5	21,782	15,910
Není přítomné, vč. Černé Hory	9	47,924	46,670
Je zavedeno, ale koalice nejsou vyloučeny	2	37,550	37,550

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Tabulka 12c. Porovnání podílů poslanců koalic při klausuli menší než 3 %

Znevýhodnění koalic	N	Podíl koalic	
		Průměr	Medián
Není přítomné	2	0	0
Je zavedeno, ale koalice nejsou vyloučeny	2	22,860	22,860

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

3. 2. Vliv míry znevýhodnění koalic

3. 2. 1. Metoda posouzení vlivu míry znevýhodnění koalic

Hypotézu by mělo dále potvrzovat, že podíl koaličních poslanců klesá s mírou jejich znevýhodnění. Zde vyžaduje kvantitativní porovnání nalezení způsobu, kterým je možné míru znevýhodnění koalic měřit. Nelze považovat za plně souměřitelnou (1a) mírnou progresi (např. v ČR v 90. letech) s (1b) výrazným růstem (např. Maďarsko), (2a) znevýhodnění, které je totožné pro všechny kolice (např. Polsko), (2b) s odstupňovaným růstem, který závisí na počtu spolupracující stran (např. Moldávie), jiný dopad by také mohly mít (3) různé tvary křivky, která spojuje základní výši klausule s nejvyšší možnou (Rumunsko od roku 2000 versus Slovensko). Zmíněné tři proměnné byly zahrnuty do konstrukce speciálního koeficientu míry znevýhodnění koalic, který byl pro potřeby tohoto textu konstruován autorem. Koeficient je počítán dle vzorce $Q = \alpha * \sqrt{t_m} * \sqrt{t_2}/10$. Úhel α je velikost úhlu v trojúhelníku, jehož vrcholy tvoří výše klausule pro jednu stranu (A), násobek maximální možné výše klausule (C) a počet stran, ve kterém přestává být klausule zvyšována (B), hodnota t_m uvádí, kolikrát je vyšší maximální klausule než klausule pro jednu stranu a t_2 určuje, kolikrát je vyšší klausule pro dvě strany než klausule pro jednu stranu. Pokud nejsou koalice proti samostatně kandidujícím stranám nijak znevýhodněny, $Q = 0$, maximální výši koeficientu nelze stanovit. V případě sledovaných zemí dosáhla nejvyššího koeficientu Česká republika, 12,73, pro období, kdy platila základní výše klausule 5 %, pro dvě strany se uplatňovala klausule ve výši 10 % a maximální výše klausule byla dosažena u koalic čtyř a více stran, 20 %.¹³ Pro země se zákazem koalic nelze koeficient využít,¹⁴ u nich ale lze konstatovat dokonalé naplnění hypotézy. V Estonsku se koalice vyskytují před zákazem a nevyskytují po zákazu, na Slovensku je podíl koalic nulový, když jsou de facto zakázány, jejich podíl po faktickému zákazu klesl a poté, co byl faktický zákaz zrušen, se již neobjevují.

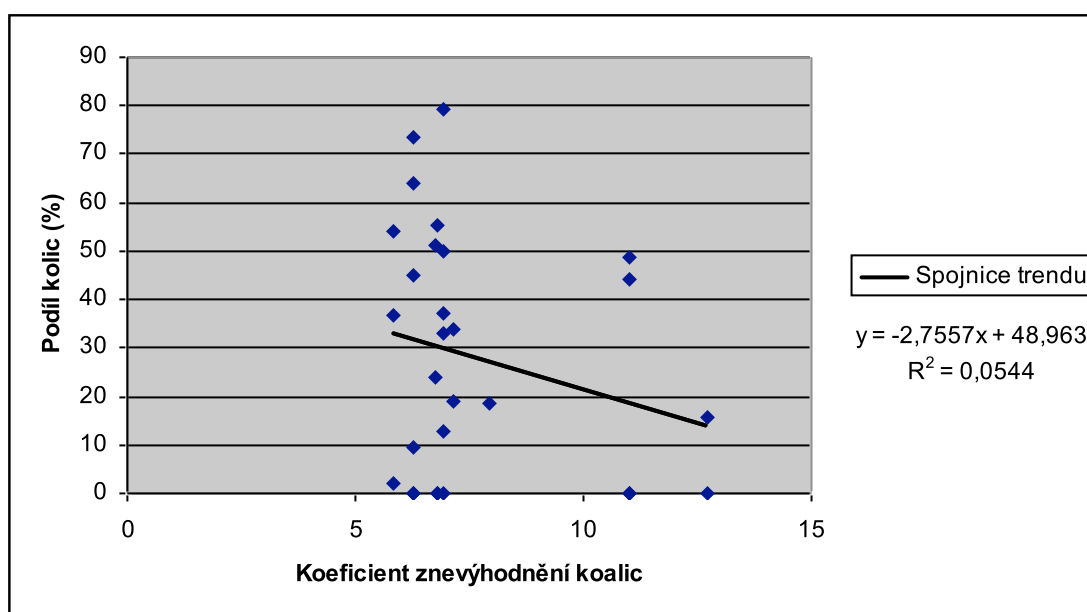
¹³ Při výpočtu pro současný volební systém v České republice (klausule ve výši 5 % pro samostatně kandidující stranu, 10 % pro dvoučlennou, 15 % pro tříčlennou a 20 % pro čtyř a vícečlennou koalici) je úhel $\alpha = 45^\circ$ (délka strany AC = 4, neboť nejvyšší možná klausule je 4x vyšší než základní klausule, délka strany AB = 4, neboť růst klausule končí u koalic se 4 stranami), hodnota $t_m = 4$ (nejvyšší klausule je čtyřnásobně vyšší než základní), hodnota $t_2 = 2$ (klausule pro dvě strany je dvounásobná ve srovnání s klausulí pro jednu stranu)

¹⁴ V případě Estonska nelze kvůli úplnému zákazu koalic o stanovení potřebných tří veličin uvažovat. V případě Slovenska by se dalo uvažovat o koeficientu 28,46, ovšem na rozdíl od běžných předpisů, kde není sledováno, které straně v koalici byl hlas odevzdán (pokud by některá měla slabší podporu, „pomohou“ jí hlasy partnerů), na Slovensku byl zákon o to tvrdší, že klausuli musela překročit každá strana individuálně (Zákon č. 187/1998 Z. z.). Koaliční kandidatura sice nebyla de iure vyloučena, ale de facto ztrácela jakýkoliv smysl a jako zákaz koalic ji ostatně pochopily i všechny kandidující strany.

3. 2. 2. Zhodnocení vlivu míry znevýhodnění koalic

Lze konstatovat, že v zemích, které znevýhodňují koalice ve srovnání se samostatně kandidujícími stranami, aniž by je přímo zakazovaly, se hypotéza potvrzuje, ačkoliv komparativně i statisticky je přepokládaný vztah nízký. Podíl koalic má skutečně klesající trend v závislosti na míře jejich znevýhodnění, problémem je ale velmi omezený počet případů (pouze 6), ve kterých se koeficient znevýhodnění koalic pohybuje mimo rozmezí 5,84 – 7,94 (viz Graf 9). Mimo tento interval se nachází jedna země, kde mají koalice dlouhodobě nízké podíly (ČR) a jedna, kde strany v polovině sledovaného období preferovaly strategii samostatné kandidatury v poměrné složce a ad hoc spojení ve většinové (Maďarsko). S větším počtem případů, kdy se znevýhodnění koalic bude zřetelněji lišit od celkem „mírného“, jaké uplatňuje většina zemí, může být tento závěr zpochybněn.

Graf 9. Podíl poslanců koalic v závislosti na míře jejich znevýhodnění

Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

3. 3. Vliv změn v míře znevýhodnění koalic

3. 3. 1. Metoda vlivu změn v míře znevýhodnění

Změna v míře znevýhodnění koalic (zavedení/zrušení vyšší klausule pro koalice, zvýšení/snížení progrese této klausule) by se hypoteticky mohla také na podílu poslanců, kteří byli zvoleni v rámci koalic, projevit. Otázka dvou zákazů a jednoho zrušení zákazu koalic byla řešena již výše, vedle toho se lze setkat s devíti případy, kdy země, kde se předtím neuplatňovala vyšší klausule pro koalice, takovou klausuli zavedla, v jednom případě došlo ke zřetelnému zpřísnění podmínek pro koalice, v jednom případě k velmi mírnému snížení koeficientu znevýhodnění koalic a v jenom případě k upuštění od znevýhodnění koalic. Vliv této proměnné by se měl projevit tím, že v případech zavedení (zvýšení) vyšší klausule pro koalice by měl podíl jejich poslanců klesat, v opačných případech růst. Podobně jako při hodnocení vlivu zavedení/zvýšení klausule pro jednotlivé strany bude posuzováno, jak se tato změna projevila ve volbách, které bezprostředně následovaly reformu ($t + 1$) a ve druhých volbách po reformě ($t + 2$), pokud mezi těmito hlasováními nedošlo k další změně.

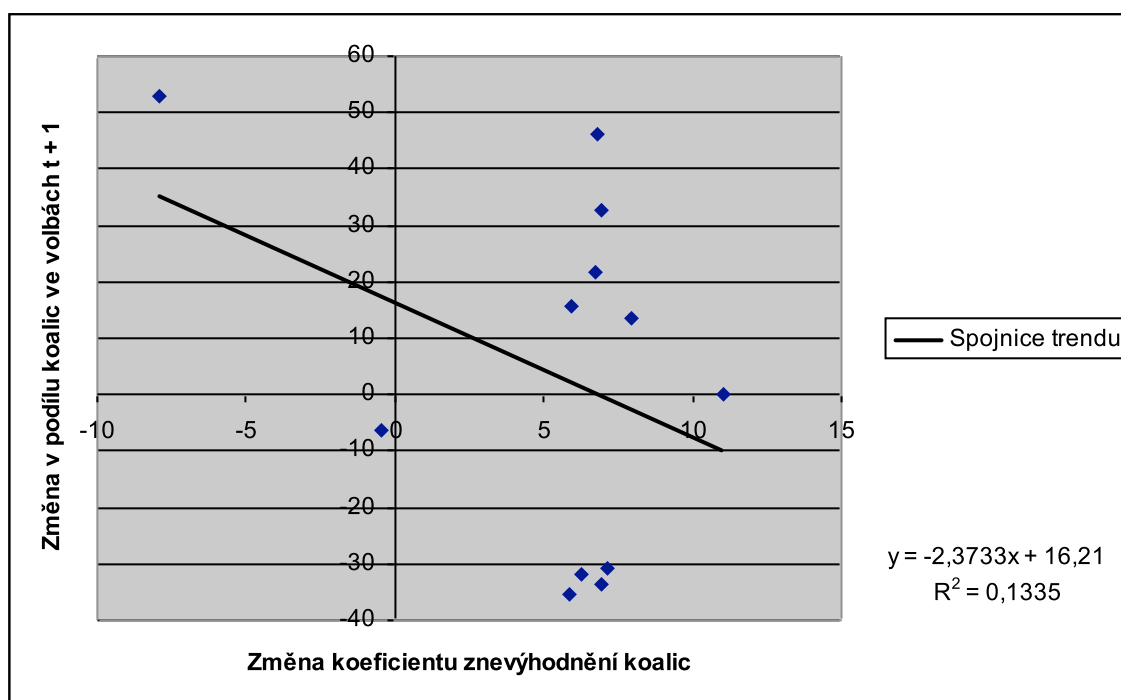
3. 3. 2. Zhodnocení vlivu změn v míře znevýhodnění koalic

V případě postkomunistických zemí lze konstatovat, že se předpokládaný vztah (vyjma případů, kdy došlo k zákazu koalic) projevuje jen v některých příkladech. Statisticky je předpokládaný trend patrný (viz Grafy 10 a 11), ovšem výrazně se na jeho naplnění podílí specifický případ Chorvatska v 90. letech. Chorvatsko mezi volbami 1995 a 2000 zrušilo zvláštní klausuli pro koalice (jedná se o jediný skutečně relevantní pokles koeficientu). Volby v roce 2000 ($t + 1$) přinesly extrémní nárůst podílu koalic, na čemž se s velkou pravděpodobností podílela především vnitropolitická situace, kdy se opoziční subjekty spojují, aby společnými silami porazily vládnoucí režim HDZ. Prosté vyloučení Chorvatska ze souboru by znamenalo, že ve volbách $t + 1$ měl podíl koaličních poslanců v rozporu s hypotézou rostoucí tendenci.

Tabulka 13. Dopad změn v míře znevýhodnění koalic na jejich podíl poslanců koalic

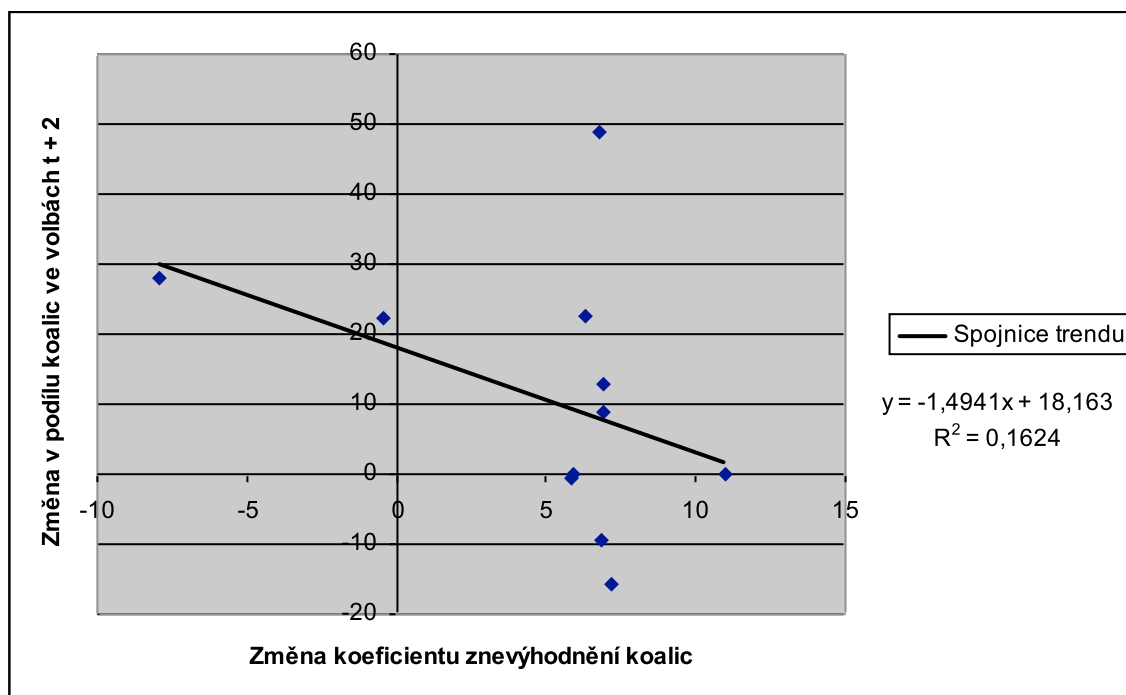
Změna klausule	Podíl koalic ve volbách							
	t + 1				t + 2			
	N	nižší	stejný	vyšší	N	nižší	stejný	vyšší
Zavedení/zvýšení	10	4	1	5	9	3	2	4
Snížení/zrušení	2	1	0	1	2	0	0	2

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 10. Změna podílu poslanců koalic po změně v míře jejich znevýhodnění (ve volbách t + 1)

Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 11. Změna podílu poslanců koalic po změně v míře jejich znevýhodnění (ve volbách t + 2)

Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

3. 4. Zhodnocení znevýhodnění koalic

Zhoršení podmínek pro koalice (ve srovnání se samostatnou kandidaturou stran) může omezit podíl koaličních poslanců, ovšem s výjimkou zákazů koalic nelze jeho působení očekávat automaticky. Předpoklad, že v zemích, kde nejsou koalice znevýhodněny, bude podíl koaličních poslanců vyšší než v zemích, jejichž volební zákonodárství koalice znevýhodňuje, se naplnil je o 5% klausule. Zavedení mírné progrese mělo statisticky předpokládaný vliv, v komparativní rovině je ale nutné upozornit na výjimky a při posuzování změn v rámci progrese na specifický příklad Chorvatska, kde růst podílu koaličních poslanců po zrušení postihu koalic velmi pravděpodobně souvisel s jinými faktory než se změnou volebního systému.

4. Zvýhodnění silných stran

Některé volební systémy pomocí klausule ostře omezí okruh parlamentních stran, ale mezi nimi již pak zachovávají výraznou proporcionalitu zastoupení. V jiných případech ale nastavená pravidla pomáhají tomu, aby byly větší politické strany v parlamentu zvýhodněny před menšími. Jedním z možných důsledků volebních systémů, které zvýhodňují větší strany, může být snaha aktérů o nalezení strategie, která jim umožní co

nejvíce vytěžit z této výhody. Budou-li se v systému pohybovat dvě strany se zisky kolem 15 % a součet jejich mandátů v parlamentu bude totožný se ziskem strany, která získala 30 % hlasů, neměla by být motivace k uzavření předvolební koalice příliš vysoká. Pokud by ale výsledek voleb ukázal, že jedna strana se 30 % hlasů obsazuje zřetelně více křesel než dvě strany s polovičním ziskem, pak může být vytvoření koalice jedním ze způsobů, jak na této výhodě budou participovat i menší strany. Proto je také ověřováno, zda zvýhodnění silnějších politických stran vede k vyššímu podílu koalic a zda změny pravidel vedou k nárůstu podílu koalic (jsou-li po nich více zvýhodněny větší strany), či naopak poklesu (jsou-li proti předchozím pravidlům znevýhodněny).

4. 1. Vliv nadreprezentace nejsilnější strany na podíl koalic

4. 1. 1. Metoda výzkumu vlivu nadreprezentace nejsilnější strany

Primárně bude ověřováno, zda lze najít souvislosti mezi podílem koalic a koeficientem, který bude vypočítán dělením AR^{15} nejsilnějšího parlamentního subjektu váženým AR (wAR) ostatních parlamentních subjektů s předpokladem, že čím více je nejsilnější subjekt zvýhodněn, tím je pravděpodobnější vyšší podíl koaličních poslanců. Z výzkumu budou na základě poznatků z minulé kapitoly předem vyloučeny případy zákazu koalic, vzhledem k nemožnosti adekvátního využití AR kvůli atypické strategii politických stran v parlamentních volbách v Albánii v roce 2005 bude pomínuto rovněž toto hlasování a také případy, kdy kvůli nedostatečné podrobnosti dat nelze stanovit AR pro všechny parlamentní strany (Bosna a Hercegovina v roce 1990). V případě existence více složek hlasování bude ve výpočtu zohledňováno pouze celkové AR , které bud získáno pomocí vzorce (podrobněji viz Šedo 2006: 77–78).

4. 1. 2. Zhodnocení vlivu nadreprezentace nejsilnějšího subjektu

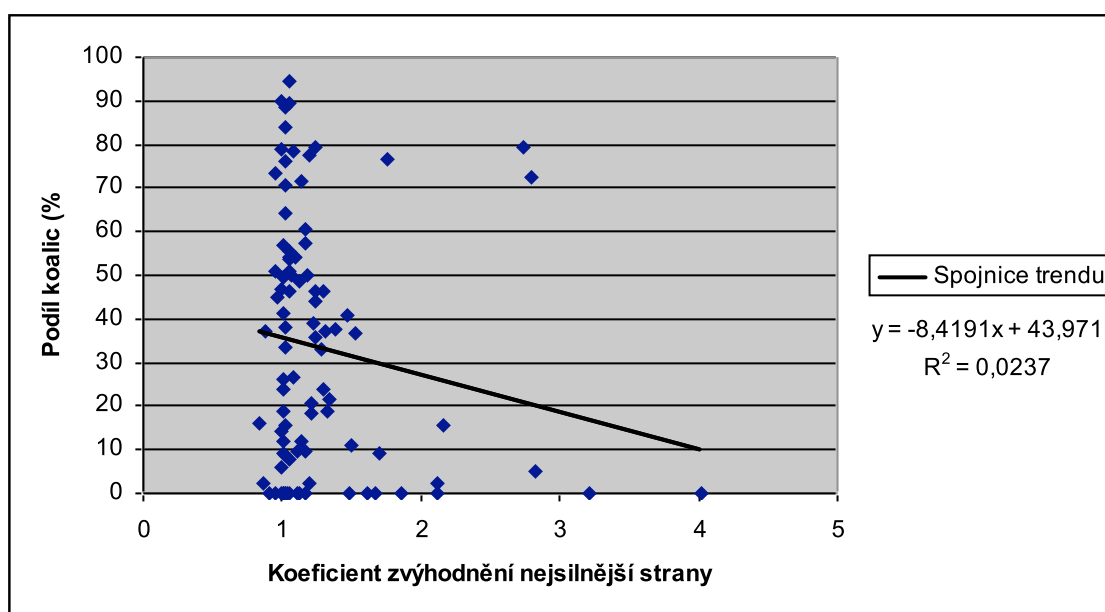
Podíl koaličních poslanců s mírou zvýhodnění nejsilnější strany ve sledovaném souboru v rozporu s hypotézou klesá (viz Graf 12). Do jisté míry se na tom podílí malý počet případů, kdy se koeficient pohybuje mimo rozmezí 0,8 – 1,4, přičemž právě zde se nachází příklady zemí, které (v dané chvíli) neměly výraznější podíl koaliční kandidatury. Vzhledem k této možné deformaci budou proto provedeny ještě dva další dodatečné výpočty, z nichž první bude zaměřen pouze na země s listinným poměrným volebním

¹⁵ Počítáno dle vzorce $AR = s_i/v_i$, tj. podíl získaných křesel/podíl získaných hlasů dané strany (Novák – Lebeda 2004: 414-415).

systémem (kterým by mělo dojít k zřetelnému omezení příkladů, které se nacházejí mimo interval, který byl uveden výše) a druhý pouze na případy, kdy nebyl podíl koalic nulový (s předpokladem, že pokud se již koalice vyskytují, bude to spíše v zemích, kde je nejsilnější subjekt více zvýhodněn).

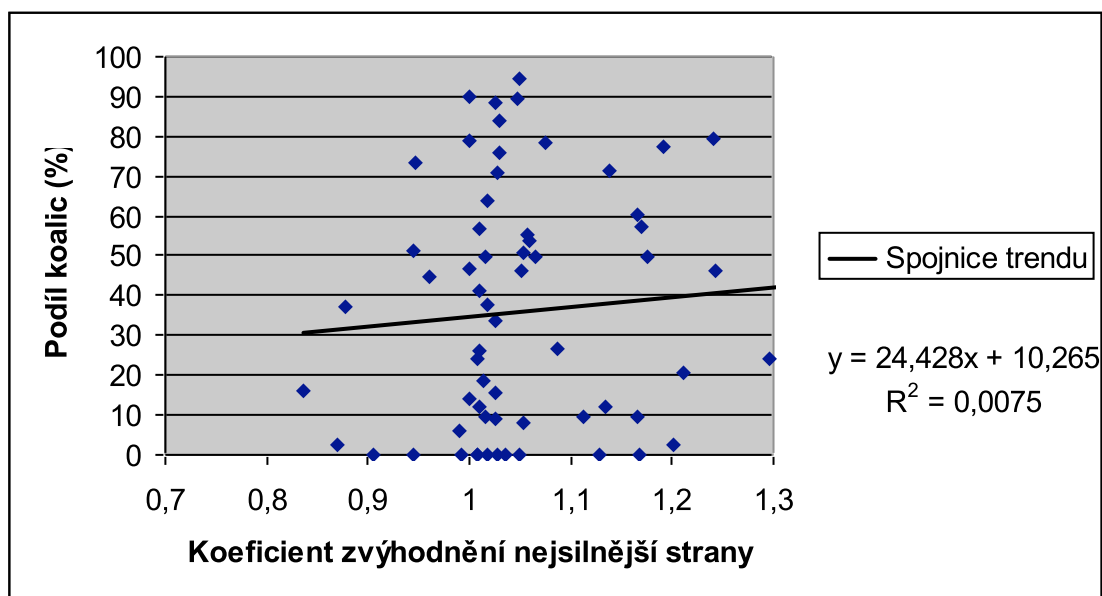
V případě listinných poměrných volebních systémů je předpokládán vztah přítomný, ovšem pouze slabý (viz Graf 13). Obdobně nespolehlivé je také popření hypotézy v případě, že je výzkum omezen pouze na země, kde jsou koalice přítomné (viz Graf 14). Obecně lze konstatovat, že míra zvýhodnění nejsilnější strany v praxi volebních systémů postkomunistických zemí není dostatečnou motivací pro politické strany, aby hledaly partnery. Může posloužit jako vysvětlení přítomnosti koalic v individuálních případech, ale nepředstavuje v rámci volebního inženýrství nástroj, kterým lze podíl koalic efektivně ovlivňovat.

Graf 12. Závislost podílu poslanců koalic na zvýhodnění nejsilnější strany

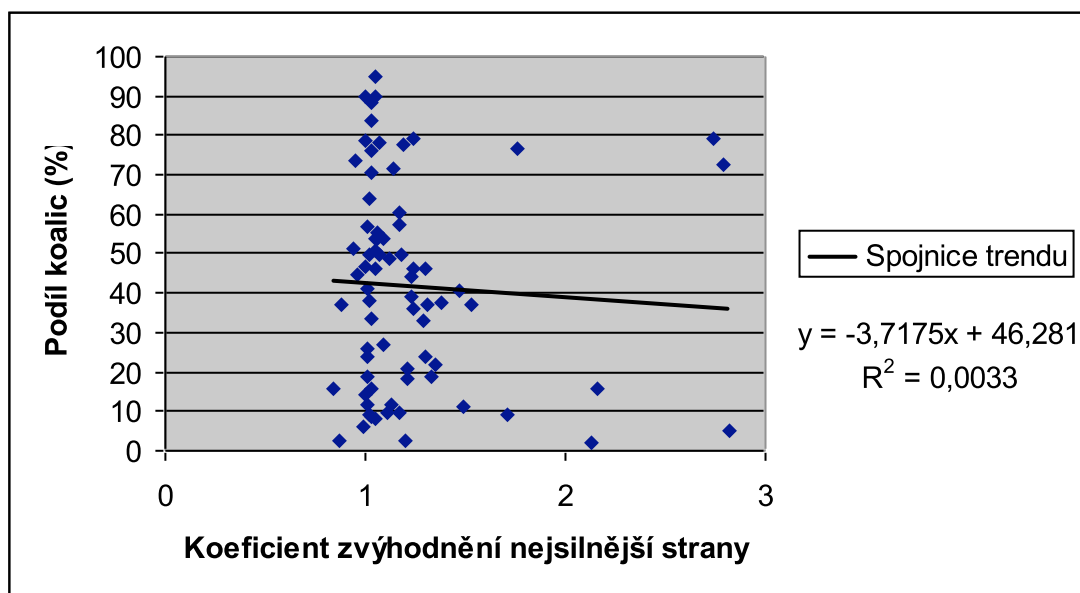
Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 13. Závislost podílu poslanců koalic na zvýhodnění nejsilnější strany (poměrné hlasování)

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 14. Závislost podílu poslanců koalic na zvýhodnění nejsilnější strany (pouze jsou-li koalice)

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296

4. 2. Přítomnost většinové složky

4. 2. 1. Metoda výzkumu vlivu většinové složky

V 90. letech byl v řadě postkomunistických zemí zaveden smíšený volební systém, případně v nich ještě přetrvával většinový volební systém z pre-founding elections. Proto bude testováno, zda má většinová složka vliv na podíl koalic. Většinové hlasování by mělo pomáhat velkým stranám a zvýhodňovat spolupráci před samostatným postupem. Proto lze předpokládat, že v zemích s většinovým či smíšeným volebním systémem by měl být podíl koaličních poslanců vyšší. Tento předpoklad bude testován na průměrném a mediánovém podílu koaličních poslanců pro volby s většinovou složkou a bez ní, posléze také na jednotlivých případech. Do výzkumu budou zařazeny také země, kde se volilo většinově, a které proto nemohly být testovány při posuzování vlivu klausule. Dále bude testováno, zda přechod k poměrnému volebnímu systému znamenal snížení podílu poslanců, kteří byli zvoleni v rámci koalic. Nebude nutné testovat opačný trend, neboť prozatím žádná ze sledovaných zemí nepřešla z poměrného ke smíšenému nebo přímo k většinovému volebnímu systému (viz Tabulka 15).

Pro výzkum zemí, které přešly k listinnému poměrnému volebnímu systému bude opět kalkulováno s volbami $t + 1$ a $t + 2$, aby bylo zřejmé, zda se předpokládaný trend nedostavil až s jistým opožděním.

Tabulka 14. Systémy s většinově volenými poslanci

Volební systém	Země
většinový	Ukrajina 1994*, Chorvatsko 1990, Srbsko 1990, Makedonie 1990–1994, Albánie 1991
smíšený/personalizovaný poměrný	Maďarsko 1990–2006, Litva 1992–2006, Rusko 1993–2003, Ukrajina 1998–2002, Chorvatsko 1992–95, Makedonie 1998, Albánie 1992–2005, Bulharsko 1990
* data o podílu koalic nejsou spolehlivá Nejsou zahrnuty pre-founding elections v zemích bývalého SSSR. Zdroj: Šedo 2007: 88.	

Tabulka 15. Rok konání posledních voleb s většinovou složkou a rok konání prvních voleb bez většinové složky

Země	Poslední volby s většinovou složkou	První volby bez většinové složky
Rusko	2003	2007*
Ukrajina	2002	2006

Chorvatsko	1995	2000
Srbsko	1990	1992
Makedonie	1998	2002
Bulharsko	1990	1991
* konáno po uzavření sběru dat.		
Zdroj: Šedo 2007: 87–89.		

4. 2. 2. Zhodnocení vlivu většinové složky

Výzkum prokazuje, že přítomnost většinové složky neznamena vyšší podíl koaličních poslanců, ale spíše naopak (viz Tabulky 16 a 17). Pohled na problematiku by pravděpodobně mohl změnit podrobnější výzkum, který by zohledňoval také různá ad hoc spojení pro několik volebních obvodů, ovšem formalizované koalice lze spíše spojit se zeměmi, které operují s listinným poměrným volebním systémem než se zeměmi, které nechávají alespoň část poslanců volit většinově.

Tabulka 16. Podíl poslanců koalic v postkomunistických zemích dle volební formule

Většinová složka	N	Podíl koalic	
		průměr	medián
ano	29	25,793	18,520
ne	70	33,610	26,335
Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.			

Tabulka 17. Podíl poslanců koalic v jednotlivých postkomunistických zemích dle volební formule

Většinová složka	N	0	0-20	20-40	40-60	60-80	80-100
6%	29	8	7	6	5	3	0
5%	70	16	15	9	15	10	5
Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.							

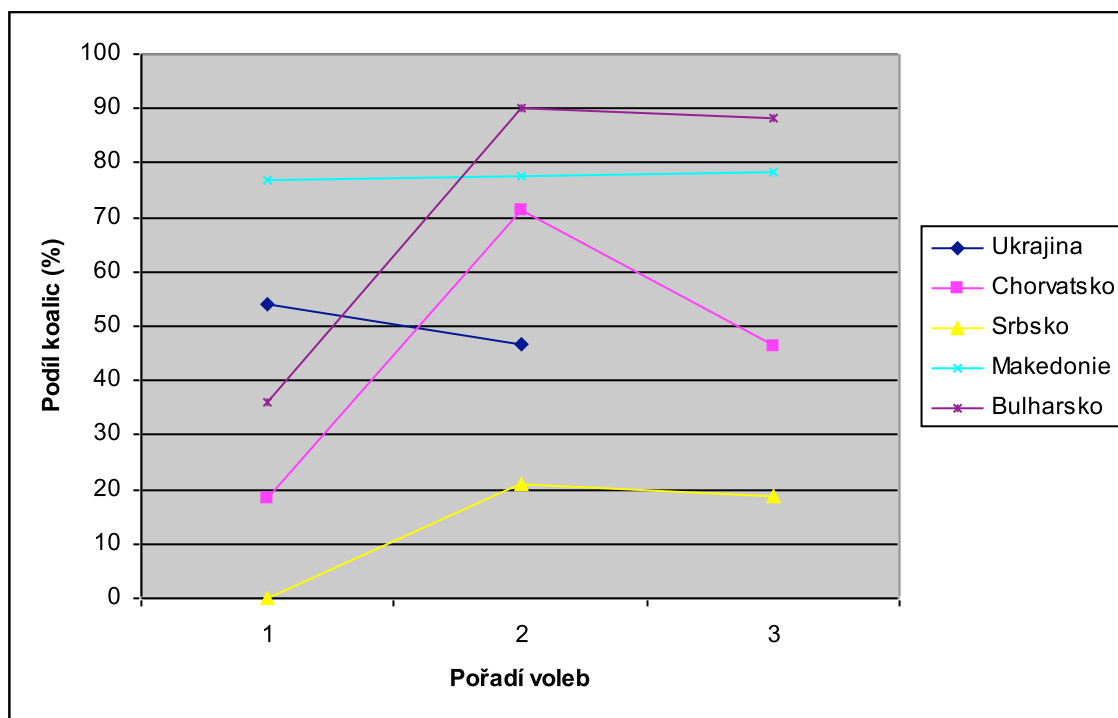
Rovněž při přechodu k listinnému poměrnému volebnímu systému je patrné popření pozitivního vlivu většinové složky na koaliční kandidaturu. Průměrné i mediánové hodnoty podílů koaličních poslanců výrazně rostou ve volbách $t + 1$ (a ve volbách $t + 2$ jsou stále zřetelně vyšší než ve volbách t). Pouze v jednom případě došlo v souladu s hypotézou ve volbách $t + 1$ k poklesu podílu koaličních poslanců, ve volbách $t + 2$ je vzestup jejich podílu proti volbám t obecný (viz Graf 15).

Tabulka 18. Změny v podílu poslanců koalic po zrušení většinové složky hlasování

	Volby t			Volby t + 1			Volby t + 2		
	N	průměr	medián	N	průměr	medián	N	průměr	medián
Podíl koalic (%)	5	37,020	36,000	5	61,278	71,420	4	57,970	62,375

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

Graf 15. Změny v podílu poslanců koalic po zrušení většinové složky v jednotlivých případech

Zdroj: Vlastní výpočet dle Šedo 2007: 124–296.

4. 3. Vliv zvýhodnění silných stran

Hypotéza o pozitivním vlivu míry zvýhodnění na podíl poslanců, kteří byli zvoleni v rámci koalic, se v obecné rovině nepotvrdila, nízký pozitivní vztah lze identifikovat jen v případě, kdy byl výzkum omezen pouze na využití listinného poměrného volebního systému.

Většinová složka v postkomunistických zemích působila spíše protikoaličně, resp. pokud byly strany ochotny v rámci jednomandátových obvodů spolupracovat, volily spíše jiné cesty než uzavírání formálních koalic.

5. Závěr

Výzkum naznačuje, že v rámci vývoje volebních systémů postkomunistických zemí skoro nelze identifikovat krok, na jehož základě by bylo možné konstatovat nesporný vliv volebního systému na ochotu stran vytvářet předvolební koalice. Výjimku představují pouze případy, kdy došlo k zákazu koaliční kandidatury. Tímto způsobem bylo možné docílit žádaného a očekávaného výsledku. Opačný příklad, volební systém, který by přímo vynucoval uzavírání koalic, jako např. současný volební systém v Itálii (srov. Čaloud – Foltýn 2006: 185–190), nebyl prozatím v žádné zemi zaveden.

Z nastíněných hypotéz se většina nepotvrdila, ve zbývajících případech nebyl nikdy identifikován silný vztah, který by potvrdil předpokládaný vztah.

1. vliv výše klausule – při vyšší klausuli pro samostatně kandidující strany se lze spíše setkat s nižším podílem koaličních poslanců, jakkoliv bylo očekáváno, že tato překážka přinutí především menší strany k hledání spojenců. I po vyloučení případů, kdy jsou koalice proti samostatné kandidatuře znevýhodněny, zůstal naznačený trend zachován, jakkoliv již je ještě méně zřetelný. Paradoxně nejvíce se na tomto trendu podílejí země, které mají výrazně inkluzivní volební systémy. Změny ve výši klausule naznačily další paradox, neboť ať již byla klausule snižována, nebo zvyšována, podíl koaličních poslanců v průměru i ve většině sledovaných individuálních případů rostl. Největší růst lze spojit, opět svým způsobem paradoxně, se zaváděním více inkluzivních pravidel. Vliv klausule se do jisté míry projevil jen v posledním sledovaném prvku, kdy byl identifikován, byť limitovaný, pozitivní vztah mezi podílem propadlých hlasů a podílem koalic v parlamentu. V souladu s hypotézou se lze s koalicemi spíše setkat po volbách, kdy propadlo více hlasů. Na druhou stranu je ale nutné opět upozornit na velký počet výjimek, který činí tento vztah nespolehlivým.
2. horší podmínky pro koalice – úplné eliminace koalic lze docílit jejich zákazem, jiné zhoršení podmínek pro koalice (ve srovnání se samostatnou stranickou kandidaturou) ještě neznamená nutně předpokládaný výsledek. Pokud odhlédneme od výjimek, platí, že při 5% klausuli se spíše s koalicemi setkáme v zemích, kde nejsou znevýhodněny. Při jiných výších klausule již ale tento vztah neplatil, dokonce byl paradoxně v některých případech opačný. Zvláštní pozornost byla posléze věnována pouze zemím, kde jsou koalice znevýhodněny. Vliv tohoto znevýhodnění byl hodnocen na základě speciálního koeficientu, který hodnotil míru znevýhodnění. Potvrdilo se, že podíl koaličních poslanců klesá s rostoucí mírou jejich znevýhodnění a také při změnách v míře znevýhodnění se jejich podíly mění v souladu

s očekávaným trendem. Tyto závěry ale problematizuje přítomnost výjimek a malé N (ke změně trendu při posouzení změn v míře znevýhodnění stačilo vyřadit z výzkumu jediný příklad, kdy zjevně došlo ke vzrůstu podílu koaličních poslanců z jiného důvodu než kvůli volební reformě).

3. zvýhodnění nejsilnějších stran – předpoklad, že pokud jsou silnější kandidátky zvýhodněny proti slabším, budou strany více ochotné hledat koaliční partnery, se potvrdil jen v jednotlivých příkladech. Naopak při posouzení všech voleb spíše platilo, že čím více jsou zvýhodněny nejsilnější strany, tím méně se lze setkat s poslanci, kteří byli zvoleni v rámci koalic. Extrémně nespolehlivý trend, který souhlasil s původním předpokladem, bylo možné získat pouze omezením výzkumu na volby s listinným poměrným volebním systémem.
4. většinová složka hlasování – přítomnost této složky v rozporu s hypotézou znamenala menší podíly koaličních poslanců a to i při individuálním posouzení příkladů, kdy země přecházela k poměrnému volebnímu systému. Je patrné, že při většinové volbě politické strany, pokud jsou vůbec ochotny spolupracovat, uzavírají spíše méně formalizované dohody.

Nástroje volebního inženýrství, které byly použity v postkomunistických zemích, mají jen limitovaný vliv na koalice. Výsledky jednotlivých zemí jsou často v rozporu s očekáváním autorů reformy, resp. s jednoduchou logikou. Motivace k vytváření či omezování koalic, kterou je možné identifikovat u konkrétní země, u jiné nepůsobí, resp. má dokonce opačný vliv. Otevírá se tím otázka, zda by tedy nebylo vhodné hledat příčiny ne/úspěchu předvolebních koalic v postkomunistických zemích primárně v prvcích, které s volebním systémem nesouvisí. Logický pozitivní vztah ke koaliční kandidatuře můžeme např. předpokládat v zemích, kde je pozitivní zkušenost s touto formou kandidatury (bez ohledu na to, zda je používán stejný volební systém), nebo v zemích, kde po určitou dobu vývoje chyběla jasná alternativa k silné vládnoucí straně, kterou se při nemožnosti fúze menších stran mohla stát koaliční kandidatura. Vybraná zjištění z provedeného výzkumu by rovněž zasluhovala další pozornost poté, co se s přibývajícími volebními soutěžemi rozšíří počet případů, které bude možné zahrnout do výzkumu.

Seznam pramenů a literatury:

- Centar za monitoring – Izbori (<http://www.cemi.cg.yu>).
- Čaloud, D. – Foltýn, T. (2006): Electoral engineering in use? The case of Italy. *Evropská volební studia*, roč. I., č. 2, s. 185–195, on-line text (<http://ispo.fss.muni.cz/uploads/EVS/002/evs2-3.pdf>).
- Fiala, P. (1999): Vliv volebního mechanismu na politický systém. In: Klíma, M. (ed.): *Možnosti úpravy či reformy volebního systému v ČR*. Praha, VŠE, s. 7–21.
- Chytilík, R. (2007): Podněty a výsledky. Volební a stranické systémy v evropských zemích. In: Strmiska, M. a kol.: *Politické strany moderní Evropy*. Praha, Portál, s. 603–648.
- Kasapović, M. – Nohlen, D. (1996): Wahlsysteme und Systemwechsel in Osteuropa. In: Merkel, W. – Sandschneider, E. – Segert, D. (eds.): *Systemwechsel 2. Die Institutionalisierung der Demokratie*. Opladen, Leske+Budrich, s. 213–259.
- Kleinová, L. (2007): Analýza výsledků parlamentních voleb v Republice Slovinsko a jejich dopad na stranický systém na celostátní a teritoriální úrovni. Diplomová práce, Brno, Masarykova univerzita.
- Lebeda, T. (2001). Přirozený práh poměrných volebních systémů, teorie a realita. *Politologický časopis*, roč. VIII., č. 2, s. 134–149.
- Novák, M. – Lebeda, T. a kol. (2004): Volební a stranické systémy ČR v mezinárodním srovnání. Pelhřimov, Aleš Čeněk.
- Pavićević, V. (2002): Izborni sistem distributivni činoci izbornog sistema na primeru izbora u Crnoj Gory 1990 – 2001, Beograd, Centar za slobodne izbore i demokratiju, on-line text (http://www.cesid.org/pdf/Izborni_sistem.pdf).
- Pospíšil, I. (2005): Utváření politického systému v Estonsku. Banská Bystrica, Čižmár – Partner.
- Šedo, J. (2006): Proporcionalita zastoupení a navrstvující smíšené volební systémy. *Evropská volební studia*, roč. I, č. 1, s. 61–91, on-line text (http://ispo.fss.muni.cz/uploads/EVS/001/04_EVS-EES_-_Proporcionalita_zastoupeni.pdf).
- Šedo, J. (2007): Volební systémy postkomunistických zemí. Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Taagepera, R. (1998a): Effective Magnitude and Effective Threshold. *Electoral Studies*, Vol. XVII., No. 4, pp. 393–404.
- Taagepera, R. (1998b): Nationwide inclusion and exclusion thresholds of representation. *Electoral Studies*, Vol. XVII., No. 4, pp. 405–417.
- Zákon č. 187/1998 Z. z.

- Zakon o izboru odbornika i poslanika (http://www.cemi.cg.yu/vazeci_zakoni/oip.php).